

بررسی نقوش سرپوش‌های زنانه‌ی معاصر ایران (با مطالعه‌ی موردی هفت طرح تولیدشده‌ی روسری در سال‌های اخیر)

اکرم هاشمی، بهنام زنگی^۲

چکیده:

لباس یک محصول فرهنگی و تأثیرگذار بر جامعه است و طراح پارچه و لباس با ایجاد نقوش بر روی پارچه‌هایی که به لباس تبدیل می‌شود، نقش به‌سزایی در شکل‌دهی به این اثرگذاری دارد. روسری یکی از کالاهای مصرفی روزمره‌ی به‌شمار می‌آید که علاوه بر کاربرد پوشش، بخش مهمی از لایه‌های فرهنگی جامعه و به ویژه هویت فرهنگی آن را آشکار می‌سازد. در پژوهش حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده، اطلاعات به‌روش کتابخانه‌ای گردآوری شده و با هدف کاربردی‌سازی نتایج تحقیق، ضمن بررسی ۷ نمونه از الگوهای روسری تولید شده، با شماری از تولیدکنندگان مصاحبه شده است. هدف تحقیق پاسخ به این پرسش است که استفاده از نقوش ایرانی تا چه اندازه‌ای می‌تواند به جنبه‌های زیبایی‌شناسی محصول ایرانی کمک کند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد: با توجه به سلیقه مشتریان می‌توان با بهره‌گیری از الگوهای سنتی و تنوع زیاد نقوش، طرح‌های جدیدی را مبتنی بر ارزش‌های تصویری ایرانی ارائه داد که این طرح‌ها می‌توانند با پسند مردم امروز هماهنگی لازم را داشته باشند. امروزه یکی از دغدغه‌های جامعه‌ی طراحان گرافیک دستیابی به گرافیک ملی با هویت ایرانی است و یکی از روش‌های رسیدن به این مقصود شناسایی و به‌کارگیری نقوش ایرانی و بومی است. شناخت نقش‌مایه‌های ایرانی و بررسی ارزش‌های بصری آن‌ها، چگونگی کاربرد آن‌ها در طراحی پارچه و روسری را برای طراحان روشن می‌سازد. ارزش‌های فرم و رنگ این نقش‌مایه‌ها قابلیت‌های گرافیکی لازم را داشته و می‌تواند الهام‌بخش طراحان مد و لباس باشد.

واژگان کلیدی:

طراحی پارچه، نقوش سنتی، نقش‌مایه‌های ایرانی، سرپوش‌های زنانه، روسری

^۱ کارشناس ارشد طراحی گرافیک، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران: ایران
^۲ دکترای پژوهش هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران: ایران (نویسنده مسئول) b.zangi@yahoo.com

مقدمه

در طی تاریخ لباس بیانگر فرهنگ قومیت، شخصیت و مقام یک فرد بوده و به همین دلیل ارزش و اهمیت بسیاری داشته است. لباس یک محصول فرهنگی و تأثیرگذار بر جامعه است و طراح پارچه و لباس با ایجاد نقوش بر روی پارچه‌هایی که به لباس تبدیل می‌شود، نقش به‌سزایی در شکل‌دهی به این اثرگذاری دارد. تنوع نقش در هنر ایران بسیار زیاد است و استفاده از نقوش ایرانی که گونه‌های متنوعی دارند می‌تواند ایده خوبی برای طراحان پارچه در جهت ایجاد مد و آرایه الگوی فرهنگی هنجار باشد. بهره‌گیری از طرح‌های سنتی، منجر به ارائه مدل‌های جدیدی در طراحی پارچه با توجه به خواست مشتریان خواهد شد. طراحان پارچه از ترکیب خطوط، رنگ و بافت طرح پارچه‌ای را ارائه می‌کنند که فراخور فرهنگ جامعه، سلیقه‌ی م صرف‌کننده و متناسب با مد باشد. شناخت المان‌ها و طرح‌های سنتی هر فرهنگی به طراح پارچه این امکان را می‌دهد که بتواند طرح‌های نو را بر اساس فرهنگ و سنت تصویری رایج خلق کند. کاربردی سازی نقش‌مایه‌های اصیل و ریشه‌دار در آثار هنری امروز باعث پیوند تولیدات هنری و صنایع فرهنگی با ارزش‌های هنری بنیادین خواهد بود.

از آنجایی که بخش زیادی از نقش‌مایه‌ها و طرح‌های سنتی ایرانی توسط کشورهای دیگر کپی می‌شود و در نهایت، به صورت الگوهای طراحی به خود ما نیز عرضه می‌شود، مطالعه روی این نقوش با هدف شناسایی و به‌روزرسانی و کاربردی سازی آن‌ها می‌تواند طراحان پارچه و مد و لباس ایرانی را از گنجینه ارزشمندی از نقوش برخوردار سازد که به واسطه هماهنگی و موانست با خصوصیات فرهنگی، اقلیمی، اعتقادی و آداب و رسوم اجتماعی ما ایرانیان، بهره‌برداری از آن‌ها یقیناً در دراز مدت به رضایت جامعه خواهد انجامید. برای این موفقیت لازم است طرح‌ها هم روح زمانه ما را در خود داشته باشند و هم، ریشه‌های فرهنگی گذشته و ارزش‌های ایرانی را یادآوری کنند.

پارچه یکی از کالاهای مصرفی روزمره‌ی به‌شمار می‌آید که علاوه بر کاربرد پوشش، بخش مهمی از لایه‌های فرهنگی جامعه و به‌ویژه هویت فرهنگی آن را آشکار می‌سازد. با گسترش ارتباطات فرهنگی و اقتصادی بین کشورهای و با ورود روزافزون پارچه‌های خارجی، نقوش زیبا و اصیل ایرانی که حتی مورد توجه و تمجید دیگر کشورهای بوده به فراموشی سپرده شده جای خود را به الگوهای تزیینی و طراحی غیر بومی داد. ریشه این امر را می‌توان در عدم شناخت و بی‌توجهی به محتوا و معنای نقوش در طراحی پارچه. در این مقاله به اهمیت طراحی روی و سری و ارزش‌های زیبایی شناختی نقوش آن پرداخته شده و تعدادی از الگوهای رایج و موفق سال‌های اخیر بررسی خواهند شد.

بیان مساله

طراحی و چاپ روی پارچه از هنرهای کاربردی است که مورد استفاده عموم مردم قرار دارد. در طراحی پارچه خصوصیات اقلیمی، آداب و رسوم و باورهای مردم در رنگ‌ها و طرح‌ها به اشکال مختلف تأثیرگذار است. طراحی پارچه در انواع اسباب و وسایل زندگی روزمره وجود دارد، به عنوان مثال: لباس‌ها، پرده‌ها، حوله‌ها، روکش‌های، مبلمان، زیراندازها، چادرها، عروسک‌ها و بسیاری دیگر از ملزومات از طراحی پارچه بهره می‌برند. طراحی منسوجات نه تنها در اشیاء و وسایل زندگی ما مهم است، بلکه در شکل‌گیری مد نیز نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند. استفاده درست از طرح‌های سنتی و اصیل که هویت ملی ما را نشان می‌دهد، می‌تواند جامعه‌ی امروز ما را با ارزش‌های گذشته‌های خود پیوند دهد و زیبایی‌شناسی بومی ما ایرانی‌ها را در زندگی روزمره‌مان احیا کند.

متأسفانه امروزه سلیقه‌ی زیبایی شناختی جامعه ایرانی در اثر واردات بی‌رویه محصولات فرهنگی دچار التقاط شده و دستاوردهای ایرانی در حوزه هنر و فرهنگ مورد بی‌توجهی قرار گرفته است. این پژوهش با هدف بررسی نقوش روسری‌های تولیدی ایرانی و کارکرد نقوش سنتی ایرانی در طراحی این محصول از منظر زیبایی‌شناسی انجام می‌شود و در طی آن، نمونه‌هایی از طراحی‌های تولید شده بررسی خواهند شد.

روش انجام تحقیق

روش انجام این تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و شیوه گردآوری اطلاعات آن به روش کتابخانه‌ای و همچنین مصاحبه با صاحب‌نظران و فعالان طراحی و تولید روسری است. ماهیت این تحقیق کاربردی است و با بررسی الگوهای موجود طراحی روسری، در صدد جستن راه‌هایی برای ترویج الگوهای ایرانی طراحی پارچه و روسری و پاسخ به این پرسش است که استفاده از نقوش ایرانی تا چه اندازه‌ای می‌تواند به جنبه‌های زیبایی‌شناسی محصول ایرانی و موفقیت آن کمک کند.

طراحی پارچه و لباس در طی تاریخ

لباس‌های جوامع مختلف با شرایط فرهنگی و جغرافیایی آن‌ها در طول تاریخ در ارتباط بوده و به همین دلیل، استمرار یافته و به شکل‌گیری لباس قومی، بومی و ملی کشور منجر شده است. تنوع الگوهای پوشش در جهان ناشی از تنوع فرهنگ‌ها و اقلیم‌هاست. تزیینات و نقوش پارچه‌ها و البسه نیز تابع همین مساله است.

هر چند پس از انقلاب صنعتی که منجر به تولید انبوه شد لباس‌های ملی در بسیاری کشورها به حاشه رانده شده و جای خود را به لباس‌های مدرن دادند پوشش بیشتر مردم جهان شبیه یکدیگر شد، اما با این حال بسیاری اقوام مبادرت به حفظ آداب و سنن پوشش خود کرده و بسیاری دیگر، ضمن تغییر پوشش، پوشاک خود را نیز به عنوان میراث فرهنگی حفظ کرده و ارج نهادند.

نقوش ایرانی مورد استفاده در طراحی پوشش

لباس ما در دوره‌های مختلف، به ویژه پس از اسلام تغییرات اساسی داشته است. الهام از کتیبه‌ها، سفال‌ها، نقوش برجسته‌ها، فرش و گلیم، گره‌چینی‌ها و هر آنچه در فرهنگ و هنر و معماری ما ریشه دارد، می‌تواند منبع روشنی برای خلاقیت و استفاده طراحان مد و لباس ایرانی باشد. طی سال‌های اخیر فعالان مد و لباس، به احیای نقوش سنتی-ایرانی توجه کرده و به استفاده از این نقوش گرایش پیدا کرده‌اند. این نقوش زیبایی لباس را دوچندان می‌کنند و می‌توانند بگویند ما کجایی هستیم و از کجا آمده‌ایم. در این میان استفاده از بن‌مایه‌های دوره‌های تاریخی هخامنشی، ساسانی، صفوی، قاجاری و... به چشم می‌خورد و در حال حاضر لباس‌های بسیاری می‌بینیم که نقوش مایه‌های ایران باستان در طراحی آن به کار رفته است.

نقوش گیاهی در پارچه‌های صفویه به وفور دیده می‌شود. استفاده از نقش گل‌وگیاه بر روی پارچه‌ها نشانگر علاقه صفویان به باغ و بستان است. این نقوش در پارچه‌های ایران باستان با نماد درخت زندگی زیاد به چشم می‌خورد. زیبایی‌شناسی نقوش سنتی و استفاده آن در طراحی پارچه هویت ملی ما را نشان می‌دهد.

تصویر ۱- نقوش گیاهی در طراحی پارچه، ماخذ: (URL-1)

ایرانیان از ادوار تاریخی قدیم از حیث کاربردی اشکال حیوانی در تزیین صنایع بر دیگران سبقت داشته‌اند. سیمرغ به عنوان پرنده خوش یمن، مبارک و باشکوه برای تاکید بیش‌تر برتری شاه و به ویژه روی لباس شاه و برگزیدگان خاندان سلطنتی دیده می‌شود. (فریه، ۱۳۷۴: ۱۵۵)

سیمرغ از علایم و نشانه‌هایی است که هر کس آن را داشته باشد، از شر دشمن در امان است و نیروهای زمینی و کیهانی پادشاه حامی و پشتیبان اوست. (همان: ۱۵)

تصویر ۲- نقوش حیوانی در طراحی پارچه، ماخذ: (URL-2)

تزیین پارچه‌ها با استفاده از نقوش هندسی بسیار رایج است. نقوش هندسی مورد استفاده بیشتر شامل دایره‌های توپر و توخالی، لوزی و مربع می‌شوند. عنصر تکرار از جمله‌ی مهمترین عناصری است که در ترکیب‌بندی منسوجات به چشم می‌خورد (تکرار خطوط به صورت راه راه، شطرنجی و خالدار) و در اکثر موارد، نقوش در سرتاسر پارچه حضور دارند و فضای خالی به ندرت در پارچه‌ها دیده می‌شود. دایره رمزی نیرومند شمرده می‌شود. شکل دایره یا شمسه تبرک دارد و اهمیت نقش‌مایه درونی خود را به تایید می‌رساند. (شایسته‌فر، ۱۳۸۲: ۴۱)

تصویر ۳- نقوش هندسی در طراحی پارچه، ماخذ: (URL-3)

استفاده از نقش‌های اسلیمی و ختایی که بر روی کاشی‌ها استفاده می‌شده با توجه به رنگ‌بندی آن‌ها بر روی پارچه بسیار زیبا و چشمگیر است.

تصویر ۴- طرح کاشی بر روی پارچه، ماخذ: (URL-4)

استفاده از طرح اسلیمی در طرح شال که شکل اصلی اسلیمی را شاخه‌های دورانی در میان برگ‌ها تشکیل می‌دهد. این شاخه‌های تجرید یافته طرح درخت است. نقوش اسلیمی، نقوشی ساده و منتزع از ختایی و با نظم ریاضی گونه هستند. (احمدی، ۱۳۸۸: ۳۵)

تصویر ۵- نقوش اسلیمی بر روی شال، ماخذ: (URL-5)

در گذشته از خوشنویسی و حروف‌نگاری برای نوشتن کتاب، تزیین بنای مساجد و امام‌زاده‌ها به صورت کتیبه استفاده می‌شد. چندی است که این هنر به عنوان عنصر تزیینی در دکوراسیون داخلی و طراحی لباس با استفاده از روش چاپ سیلک‌اسکرین مورد استفاده قرار گرفته و با استقبال روبه‌رو شده است. ترکیب خوشنویسی ایرانی همراه با اسلیمی و ختایی ترکیب‌بندی بسیار زیبایی بر روی پارچه ایجاد می‌کند که این خطوط حتی ممکن است خوانا هم نباشد.

تصویر ۶- نقش خط بر روی شال، ماخذ: (URL-6)

استفاده از نقوش ایرانی در طراحی روسری مانند سایر اقلام البسه همواره با چالش‌هایی مواجه بوده است. برای شناخت بیشتر این موانع و چالش‌ها طی پژوهش با شماری از تولیدکنندگان روسری کشور گفت‌وگو شده است که در ادامه برخی از نظرات ایشان ارایه می‌شود. -صالحی معتقد است: عواملی که در تولید روسری باعث زیبایی آن می‌شوند طراحی رنگین و بدون محدودیت رنگی است و این مساله در نقوش سنتی هم تعیین‌کننده است.

- باقری در مورد نقوش ایرانی می‌گوید: هر چند سال یک مرتبه طرح سنتی مد می‌شود و استفاده از نقوش سنتی تأثیر مثبتی بین مشتریان دارد، البته در شهرهای مختلف استقبال از این نقوش متفاوت است و این مشابه علاوه بر سنت‌ها اقوام به فصل‌ها هم بستگی دارد. در مورد زیبایی‌شناسی نقوش سنتی، اگر تناسب رنگی وجود داشته باشد نقوش سنتی در زیبایی طرح اثر می‌گذارند.

- محمودی می‌گوید: نقوش سنتی به دلیل انطباق با ساختار فرهنگ سنتی ایران نمایش انعطاف و سازگاری‌اند و اثر غیر قابل‌انکاری بر زیبا بودن یک طرح دارند، چنان‌که این زیبایی به فرهنگ‌های دیگر سرایت کرده و امروزه هرچند که متوجه معنای خطوط و کلمات سیاه مشق نمی‌شوند، ولی به دلیل زیبایی منحنی‌های این نقوش سنتی به عنوان مد در کشورهای مختلف استفاده می‌شود.

- فدایی طراحی و مد را از عوامل ابتدایی در فرآیند تولید دانسته و می‌گوید: تولیدکننده قبل از تولید یک اثر باید وارد فضای مد شده و در حال مد شدن را بفهمد و بر اساس پیش‌بینی این فضا وارد تولید روستری شود. ورود تکنولوژی چاپ کاغذ و سابلمیشن موجب استفاده کمتر از نقوش سنتی شده اما نقوش سنتی که با فرهنگ ما عجین شده‌اند به زیبایی طرح کمک زیادی می‌کنند و هارمونی رنگ و عناصر مزیت آن‌ها است.

سرپوش در فرهنگ معاصر

روستری در جوامع مختلف به شکل‌های متفاوت مورد استفاده قرار می‌گیرد. در پوشش غربی آقایان از دستمال گردن استفاده می‌کنند و خانوم‌ها از روستری به عنوان یک اکسسوری استفاده می‌کنند. استفاده از روستری در اروپا به قرن‌های ۱۸ و ۱۹ و در کشورهای اسلامی به پیدایش دین اسلام برمی‌گردد. روستری در فرهنگ اسلامی به عنوان پوشش سر و حفظ حجاب مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما در فرهنگ‌های دیگر نحوه استفاده آن متفاوت است. در کشورهای غیر مسلمان روستری را برای نگه داشتن مو استفاده می‌کنند و مو را از پشت با آن می‌بندند، اما در کشورهای اسلامی جنبه اعتقادی و کامل‌کننده‌ی پوشش دارد.

شکل هندسی روستری باعث می‌شود که بتوان به خوبی روی آن طراحی کرد و زمینه مناسبی برای تجلی فرم و رنگ و کاربرد نقوش است. نقش‌مایه‌های گیانی از اصلی‌ترین نقوش طراحی روستری به‌شمار می‌روند. (تصاویر ۷ و ۸)

تصویر ۷- روستری با طرح بته جقه، ماخذ: (URL-7)

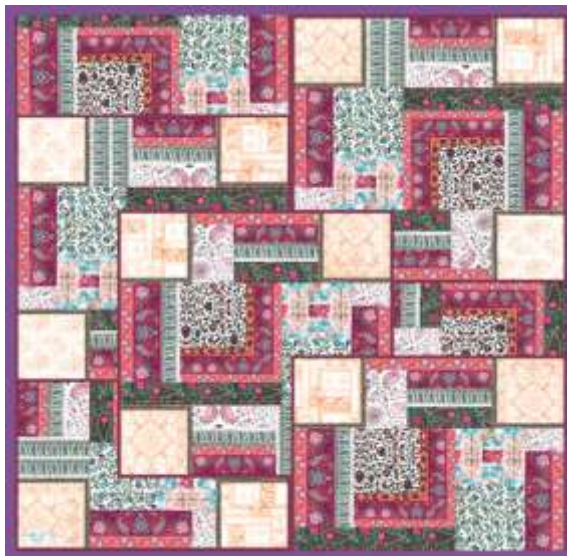
در این روستری از نقش تزئینی بته‌جقه و نقوش گیاهی استفاده شده و ترکیب نقش‌ها جلوه‌ی خاصی به طرح بخشیده است. بته‌جقه یکی از نگاره‌هایی است که در طول قرن‌ها به شیوه‌های گوناگون زینت‌بخش هنرهای ایرانی بوده است. سیر تحول بته‌جقه از قبل از اسلام به عنوان درخت مقدس و مظهر رمزی، مذهبی و نشانه‌ای از خرمی آغاز شده و پس از اسلام نیز به عنوان نقش سنتی و تزئینی در هنرها به‌کار رفته است.

تصویر ۸- روسری با نقوش گیاهی، ماخذ: (URL-8)

این روسری با نقوش گیاهی با تکرار گل‌ها در ردیف‌های متوالی و به صورت انتزاعی و یا ترکیبی از این دو دیده می‌شود. نقش گل‌ها گاه به صورت همسان و گاه به صورت قرینه، زیبایی خیره‌کننده‌ای ایجاد کرده است. در این طرح نقش بلبل نیز استفاده شده است. بلبل زینت‌بخش نمونه‌های چاپی و نوارهای تزئینی فراوانی در دوره صفوی بوده است. در ادامه، نمونه‌ی روسری‌های تولید شده از نظر طراحی و نقوش بررسی می‌شود.

۱- طرح چهل تکه

تصویر ۹- طرح چهل تکه، عکس: اکرم هاشمی

در این طرح از بته‌جقه استفاده شده که روی کلاه شاهان ایرانی نیز به کار می‌رفته است. این نماد را از آشور و سرانجام هنر هخامنشی دانسته‌اند. بته‌جقه در حقیقت زیباترین تقسیم مساوی از دایره است و نمادی از چهار فصل و چهار طبع است و آن را به شکل میوه، درخت کاج، بادام، خمیدگی سرو، قطره باران و غیره می‌دانند که همه طرح‌ها از همان دایره است. یک طراح روسری خلاق به اثر هنری خود به عنوان یک ترکیب‌بندی رنگی نگاه می‌کند و گاه با ترکیب ساده از ۳ یا ۲ رنگ طرح رنگین بی‌حد و مرزی را با هیجان زیاد می‌آفریند. گاه در یک نقش از روسری با نقوش سنتی ۳ یا ۲ درجه از یک رنگ واحد در کنار هم قرار می‌گیرد و این نه تنها در زیبا ساختن اثر بلکه به طور مستقل نیز تحسین‌برانگیز است.

در ترکیب‌های غیرمتمرکز این طرح عناصر گوناگون در چندین نقطه اثر پراکنده شده است و هر کدام به نوبه خود در ساختار کلی اثر نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. چشم در این طرح در نقطه مشخصی ثابت نیست و در سرتاسر طرح گردش می‌موزون دارد. بیننده در این قبیل آثار به تجربه کم‌نظیری از نور و رنگ هدایت می‌شود که در آثار دیگر کمتر شاهد آن بوده‌است.

۲- طرح شاه‌عباسی

تصویر ۱۰- طرح شاه‌عباسی، عکس: اکرم هاشمی

در این طرح از اشکال هندسی، گیاهی، اسلیمی و گل‌بوته و گاهی هم درخت زندگی استفاده شده است. در حقیقت در این دسته از نقوش هندسی برای جداکردن محدوده‌ای از طرح‌ها و نقش‌ها عموماً هر محدوده از رنگ متفاوتی تشکیل می‌شود. در این طرح از ترکیب‌بندی متقاطع برای القای تضاد و پویایی استفاده شده و ویژگی ترکیب‌بندی‌های این طرح، تضاد بین زندگی و از پا افتادگی، سکون و حرکت، ایستایی و نرمش است. طراحان خلاق می‌توانند از نیروهای بالقوه و عناصر متقابل در ترکیب متقاطع بهره ببرند و آن‌ها را در کنار هم قرار دهند. استفاده از رنگ‌های گرم و سرد و مکمل‌ها در کنار هم و استفاده کمتر از رنگ‌های خنثی از ویژگی‌های این طرح است.

۳- طرح طاووسی

تصویر ۱۱- طرح طاووسی، عکس: اکرم هاشمی

این طرح تلفیقی از نقوش حیوانی و گیاهی است. طاووس نماد بی‌مرگی، طول عمر و عشق است و با درخت زندگی ترکیب شده است. تمامی این ارزش‌های قراردادی نقوش را تبدیل به نوعی علائم نمادین می‌کند که در طی تاریخ از آن‌ها به عنوان انتقال پیام استفاده می‌کردند. این نقش‌مایه‌ها به دلیل ریشه عمیقی که در فرهنگ ایرانی داشتند پس از اسلام نیز تداوم یافته‌اند. در این طرح از ترکیب‌بندی توالی و تکرار به صورت افقی در سطح روسری استفاده شده و رنگ‌ها اشباع و هماهنگ با طبیعت اقلیمی و گاهی برای جلوه‌گری به صورت متضاد استفاده شده‌اند.

۴- طرح پازیریک

تصویر ۱۲- طرح پازیریک، عکس: اکرم هاشمی

این طرح از ترکیب نقوش گیاهی و حیوانی که در پارچه‌ها، کاشیکاری‌ها و فرش پازیریک وجود دارد، طراحی شده. فرش پازیریک دارای متن و پنج حاشیه شامل ۲۴ مربع است که داخل هر یک ستاره هشت‌پر، نقش حیوانی شیر بالدار، نقش گوزن پهن شاخ، نقش اسب سوارانی که برخی سوار بر اسب هستند و برخی در کنار اسب هستند، تشکیل شده است. در این طرح از قالب پر نقش‌ونگار حیوانی و مناظر طبیعت استفاده شده که این نقش‌ها به وسیله مهر چوبی بر روی پارچه منتقل می‌شده‌اند. استفاده از کاشیکاری مسجد آقا بزرگ کاشان به شکل گلدان‌های پر از گل مربوط به دوره قاجار ظرافت زیادی به طرح داده است. استفاده از ترکیب‌بندی متمرکز باعث شده تا تمام توجه به قسمت بته‌جقه معطوف گردد. رنگ‌های سرد و گرم هر کدام به تنهایی معنایی از حیات را بیان می‌نمایند و گویی گوشه‌ای از طبیعت اقلیمی بوده و در انسجامی ریتمیک با آن هستند.

۵- طرح درخت زندگی

تصویر ۱۳- طرح درخت زندگی، عکس: اکرم هاشمی

در این روسری، طرح‌های سنتی و قدیمی مثل بته‌جقه که با تکنیک طراحی خاص اجرا شده با طرح‌های مدرن تلفیق شده است. بته‌جقه در آثار دوره اسلامی و به خصوص روی پارچه‌های ترمه و بعضی قالی‌ها دیده می‌شود. این طرح از ساده‌ترین عناصر خطوط مستقیم و رنگ‌های خاص تحت تاثیر سبک کوبیسم قرار گرفته است. در طراحی این روسری از حرکات دست، خط‌های مختلف، نقش‌های گوناگونی با تراکم و پراکندگی خطوط و با ضربات متعدد و مختلف قلم‌مو ایجاد شده و به بافت‌های انتزاعی ختم شده است.

۶- طرح گلدار

تصویر ۱۴- طرح گلدار، عکس: اکرم هاشمی

در طراحی روسری نقوش سنتی به تنهایی برای خانم‌ها جذاب نیست، اما اگر همین نقوش با المان‌های مدرن در یک ترکیب‌بندی کلاسیک اجرا شوند مخاطب را جذب می‌کنند. مانند این طرح که از گل‌های آبرنگی، نقوش پارچه و بته‌جقه در یک ترکیب‌بندی مناسب استفاده شده است. با کنار هم چیدن عناصر یک ترکیب‌بندی منسجم همراه با رنگ‌بندی کلاسیک ایجاد شده و برای نشان‌دادن صراحت، استحکام و ایستایی از شکل مربع استفاده شده است. ارتباط فرم و رنگ با رنگ قرمز نشان داده شده است.

۷- طرح راه‌راه

تصویر ۱۵- طرح راه‌راه، عکس: اکرم هاشمی

نقوش به‌کار رفته در این شال در دوخته‌دوزی و در چاپ و نقاشی بر روی منسوجات دوره صفوی استفاده شده است. انواع نقوش و طرح‌های اسلیمی و ختایی به‌کار رفته مانند ماریپچی، حلزونی، پیچکی هستند. نقوش این شال با تکرارهای قاعده‌مند به اسم راپورت در کنار هم قرار گرفته‌اند. تزیینات به‌کار رفته در منسوجات ایرانی از نظر طرح، نقش و شیوه آن قدر زیبا و غنی هستند که می‌توان در حال حاضر هم برای خلق آثار جدید از آنها الهام گرفت. دوخت‌های تزیینی بر روی منسوجات، از گذشته تاکنون همواره مورد توجه بوده و

هست. این طرح با ترکیب عمودی معرف روحیه‌ای مثبت و ایستا در تصویر ایجاد می‌کند. برای خارج کردن این طرح از حالت عادی و معمولی از بافت‌های مختلف در پس‌زمینه استفاده شده. این عمل جذابیت بصری فراوانی در طرح ایجاد می‌کند رنگ‌ها نقش به‌سزایی در آن دارند. رنگ روشن زمینه باعث به چشم آمدن رنگ‌های تند با شدت رنگی بالای طرح است. در ادامه، خصوصیات بصری روستری‌های بررسی شده در قالب جدول ارزیابی می‌شود.

جدول شماره ۱- خصوصیات بصری نقوش به کار رفته در روستری‌ها

استفاده کنندگان	اندازه	نوع چاپ	جنس	ترکیب بندی	نقوش	طرح
زنان میانسال	۱۱۰*۱۱۰	چاپ سیلک	ابریشم مامی	غیر متمرکز	نقوش گیاهی نقوش هندسی بته جقه	طرح چهل تکه
زنان جوان و میانسال	۱۴۰*۱۴۰	چاپ دیجیتال	نخ کشمیر	مقاطع	نقوش هندسی نقوش اسلیمی گل و بوته	طرح شاه عباسی
زنان میانسال	۱۱۰*۱۱۰	چاپ سیلک	ابریشم مامی	توالی و تکرار	نقوش حیوانی نقوش گیاهی هندسی	طرح راه‌راه طاووسی
زنان جوان و تین ایجر	۱۴۰*۱۴۰	چاپ دیجیتال	نخ کشمیر	متمرکز	نقوش حیوانی نقوش گیاهی	طرح پازیریک
زنان جوان و تین ایجر	۱۱۰*۱۱۰	چاپ سیلک	ابریشم مامی	متمرکز	نقش بته جقه نقوش اسلیمی	طرح درخت زندگی

زنان جوان	۱۱۰*۱۱۰	چاپ سیلک	ابریشم مامی	غیر متمرکز	نقوش هندسی بته جقه گل	طرح گلداز
زنان جوان و تین ایجر	۱۹۰*۹۰	چاپ سیلک	ابریشم	توالی و تکرار	نقوش اسلیمی ختایی مارپیچی	طرح راه راه

نتیجه گیری:

در دنیای هنرهای سنتی، توجه به زمینه‌های فلسفی و جامعه‌شناختی موثر بر آثار هنری برای تداوم این هنرها تعیین‌کننده است. پوشش نیز از گستره‌ی هنرهای سنتی جدا نیست و تحت تاثیر شرایط و عوامل فرهنگی اجتماعی به مرور تغییر، تحول و تکامل یافته است.

عناصر تزئینی در هنر ایران به صورت‌های مختلفی تجلی پیدا کرده است. نقوش منحنی، اسلیمی و گیاهی، نقوش هندسی و گره‌چینی، نقوش کتیبه و خط‌نگاره‌ها، نقوش حیوانی و انسانی در صور و اشکالی چون برگ لوتوس، غنچه‌ها، گل شاه‌عباسی، اسلیمی، نقوش پرندگان، نقوش حیوانات اساطیری مانند سیمرغ و اژدها، نقوش انسانی، طرح‌های هندسی، و خط‌نگاره‌ها از اساسی‌ترین عناصر الفبای تزئینات هنر ایرانی هستند. هنرمندان در طراحی این نقوش کوشیده‌اند تا اثری دلپذیر و زیبا مطابق با نیازهای جسمی، روحی و فطرت انسان فراهم‌سازند، از طرفی هنرمندان توانسته‌اند بسیاری از مفاهیم فرهنگی و مذهبی را با زبان نمادین طرح‌ها و نقش‌ها بیان کنند. امروزه طراحی و تولید پارچه یک صنعت بزرگ و مهم به‌شمار می‌رود که بر اقتصاد کشورها تاثیر بسیار زیادی دارد. اما نکته مهم این که صنعت پارچه برای بقا و موفقیت خود وابستگی بسیاری به هنر دارد. تجربه نشان داده هرگاه پارچه‌ای بر اساس ویژگی‌های هنری طراحی شود، در میان جامعه نیز با استقبال خوبی مواجه می‌شود. آن چه مهم است این که می‌توان با بهره‌گرفتن از هنرمندان طراح، پارچه‌های زیبایی را تولید کرد و با در نظر گرفتن نیازهای فرهنگی داخل کشور به تولید پرداخت. این حرکت از یک طرف، موجب رونق صنعت پارچه شده و از طرف دیگر، به حفظ فرهنگ ملی کمک می‌کند.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد:

با توجه به سلايق مشتريان می‌توان با بهره‌گیری از الگوهای سنتی و تنوع زیاد نقوش، طرح‌های جدیدی را مبتنی بر ارزش‌های تصویری ایرانی ارائه داد که این طرح‌ها می‌توانند با پسند مردم امروز هماهنگی لازم را داشته باشند. امروزه یکی از دغدغه‌های جامعه‌ی طراحان گرافیک دستیابی به گرافیک ملی با هویت ایرانی است و یکی از روش‌های رسیدن به این مقصود شناسایی و به‌کارگیری نقوش ایرانی و بومی است.

استفاده از طرح‌های سنتی و اصیل در طراحی روسری نیز به‌میزان بسیار زیادی به سلیقه مخاطبان بستگی دارد. شناخت این نقش‌مایه‌ها و بررسی ارزش‌های بصری آن‌ها، چگونگی کاربرد آن‌ها در طراحی پارچه و روسری را برای طراحان روشن می‌سازد. ارزش‌های فرم و رنگ این نقش‌مایه‌ها قابلیت‌های گرافیکی لازم را داشته و می‌تواند الهام‌بخش طراحان مد و لباس باشد.

مطالعه نمونه‌های این پژوهش مشخص ساخت که شناخت انواع نقوش سنتی می‌تواند سبب احیای طراحی روسری‌های امروزی برای بازارهای داخلی و خارجی شود. شناخت طراحان از نقوش ایرانی می‌تواند موجب زنده نگاه‌داشتن هنر گذشتگان و بازطراحی نقوشی با مبنای ایرانی شود.

امید است پژوهش حاضر راه مطالعات و تحقیقات بعدی را هموارتر سازد و به آگاهی و دانش هنرمندان این عرصه بیافزاید و به دور از هر گونه تعصب، در احیا و گسترش هویت ملی و مذهبی در طراحی پارچه به عنوان یک محصول فرهنگی تلاش کنیم. پوشش روسری مظهر تجلی فرهنگ ایرانی-اسلامی است و می‌تواند با شناخت، آگاهی و خلاقیت، به روشی کارآمد و مؤثر برای پیشبرد هویت ایرانی و جلوه‌های زیبای هنر ایرانی تبدیل شود.

منابع و مراجع

۱. پاکباز، رویین، (۱۳۸۷)، دایره المعارف هنر، فرهنگ معاصر، تهران
۲. خزائی، محمد، (۱۳۸۱)، هزار نقش، سازمان تبلیغات اسلامی حوزه هنری، تهران.
۳. داندیس، دونیس | (۱۳۹۲)، مبادی سوادبصری، مسعود، سپهر، چاپ سی و هشتم، تهران، سروش.
۴. دکالی، زیور؛ دکالی، زینت، (۱۳۸۵)، هنر سوزن دوزی زنان بلوچ، فرهنگ مردم، ۱۷
۵. دورانت، ویل (۱۳۹۰)، تاریخ تمدن ویل دورانت، ج ۲، نشر علمی فرهنگی
۶. شایسته فر، مهناز، (۱۳۸۲)، فصلنامه جلوه هنر، بررسی تطبیقی نگاره‌های آل بویه و صفوی، شماره ۲۲، تهران
۷. شریعت زاده، علی اصغر (۱۳۶۹)؛ «پوشاک بارزترین نشانه فرهنگی»، مجله میراث فرهنگی، س اول، ش اول.
۸. شهشهانی، سهیلا (۱۳۷۴)، تاریخچه پوشش سر در ایران، انتشارات مدبر
۹. ضمیران، محمد، (۱۳۸۳)، نشانه شناسی هنر، نشر قصه، تهران
۱۰. طالب پور، فریده (۱۳۸۶) تاریخ پارچه و نساجی در ایران، تهران، دانشگاه الزهرا
۱۱. طنجه ای، ابو عبدالله محمد بن عبدالله (۱۳۹۷)، سفرنامه ابن بطوطه، ترجمه محمدعلی موحد، و نشر کارنامه
۱۲. فربه، ردبیلو، (۱۳۷۴) هنرهای ایران، ترجمه پرویز مرزبان، نشر و پژوهش فرزانه روز، تهران
۱۳. فکری، مهسا و سلماسی، بهراد امین و شمس، حمید (۱۳۹۲)، مبانی طراحی پارچه، چاپ یکم، تهران، سمت.
۱۴. قاسمیان دستجردی، پروانه (۱۳۸۳)، طراحی و چاپ پارچه، چاپ یکم، تهران، جهاد دانشگاهی
۱۵. کپفر، ژان نوئل، (۱۳۸۵)، مدیریت راهبردی نام تجاری. سینا، قربانلو. تهران. نشر مبلغان، ۱۳۸۵
۱۶. گل محمدی، احمد (۱۳۸۱)؛ جهانی شدن، فرهنگ، هویت، چاپ اول، تهران: نشر نی.
۱۷. متین، پیمان (۱۳۸۶)، پوشاک ایرانیان تهران: دفتر پژوهشگاه فرهنگی
۱۸. متین، کامران (۱۳۸۷)، مبانی طراحی پارچه، چاپ یکم، تهران، ارکان دانش
۱۹. معین، محمد (۱۳۸۲)، فرهنگ فارسی معین، جلد دوم، انتشارات بهزاد
۲۰. موسوی بجنوردی، کاظم (۱۳۸۵)؛ دایره المعارف بزرگ اسلامی (پوشاک و تربه) تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.
۲۱. الهی، محبوبه (۱۳۸۹)، لباس به مثابه هویت، فصلنامه مطالعات ملی، ش ۲.
۲۲. یاحقی، مریم (۱۳۹۰)، بررسی عناصر نمادین در نگارگری ایران، چاپ نوزدهم، باغ نظر